

طرح‌ها و نقوش شاه عباسی
فرش‌های طرح نایینی بافته شده در
شهرستان طبس

نویسندگان:

دکتر سیام باقری (عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور)
سلمان برقی (ارشناس ارشد پژوهش هنر)

انتشارات فراونگ

عنوان و نام پدیدآور:	طرح‌ها و نقوش شاه عباسی فرش‌های طرح نایینی بافته شده در
شهرستان طیس / مولفین الیاس صفاران، سلمان برقی.	
مشخصات نشر:	طیس: انتشارات فراوانگ، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری:	ما، ۱۱۷ ص: مصور (رنگی)، جدول.
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۱۱۵ - ۱۱۷.
موضوع:	قالی و قالی‌بافی — ایران — طیس — نمونه‌پژوهی
موضوع:	Carpets — Iran — Tabas — Case studies
موضوع:	قالی و قالی‌بافی — ایران — نایین — طراحی
موضوع:	Carpets — Iran — Nain — Design
رده‌بندی دیویی:	۷۴۶/۷۹۵۵۸۲۸
سه‌بندی کنگ:	۱۳۹۵ ص ۷۴/ NK۲۸۰۹
سرشناس:	صفاران، الیاس، ۱۳۳۹ -
شماره خزوده:	برقی، سلمان، ۱۳۶۲ -
و قیمت ف: ت نویسه:	فینیا
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۹۵۷۶۴-۶-۳
شماره کتابخانه ملی:	۴۳۲۹۴۶۳

(انتشارات فراوانگ)

عنوان: طرح‌ها و نقوش شاه عباسی فرش‌های طرح نایینی بافته شده در شهرستان طیس	نویسندگان: دکتر الیاس صفاران، سلمان برقی
طراح جلد: ندا الماسی زاده	ناظر چاپ: سید علی برقی
نوبت چاپ: اول ۱۳۹۵	تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۷۶۴-۶-۳	ISBN: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۷۶۴-۶-۳
نشانی: طیس، خیابان شهید نواب صفوی، انتشارات فراوانگ	تلفن: ۰۵۶۳۲۸۳۵۲۷۰
همراه: ۰۹۱۳۲۵۲۳۳۶۹	Instagram: faravang.pub
همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است	

پیشگفتار

فرش ایران برگرفته از طرح ها و نقش های گوناگون است، زیبا و پر رمز و راز و قدمتی به درازی تاریخ هنر سرزمین ایران دارد. در هر گوشه این سرزمین طرحی و در نهایت فرش با سبک همان منطقه بافته شده است. که هر کدام از این طرح ها و سبک ها جای بسی تأمل و تفکر دارند. این که این طرح ها برآستی زائیده کدام هنرمند کدام دوره تاریخی این مرزوبوم بوده است با کشف قالی پازیریک و بررسی طرح و نقش این فرش کهنسال تاریخ فرش این دیار قدمتی فراتر از آنچه می پنداشتند پیدا کرده است. البته منسوب داشتن این فرش به ایرانیان را می توان تا حدود زیادی مایه تشویش و تشرر گرفته از نقوش تخت جمشید و دوران هخامنشی دانست. نقوش این فرشها همواره درگیر تحولات و دگرگونی های خاص در شرایط زمانی و مکانی مختلف بوده است. تغییراتی که در ادوار مختلف فرش بافی ایران برطبق شرایط و برگرفته از آداب و رسوم و عقاید مردم مناطق مختلف کشور شکل گرفته است. بررسی این تحولات و دگرگونی ها در طراحی فرش ایران نقش حائز اهمیتی داشته و دارد. کما اینکه نکات مهمی در شکل گیری یک طرح و سبک در منطقه و دوره ی خاصی از تاریخ فرش ایران آشکار می آید. از دبانگاه ودقت در نقشه ی فرش و مطالعه ی یک به یک طرح ها، اجزای و زیباییات خاصی را می توان از درون فرشها بیرون کشید. اجزائی همچون: گل برن، بوته، پرند، رخت، گلدان و... که بادر کنار هم قرار گرفتن همراه با شیوه ها و اسلوب متفاوت در نهایت یک طرحی به نام نقشه رادر فرش نمایان می سازد که هر کدام باز دارای طرحها و سبک های گوناگون می باشند و در این بین گلها که مظهر زیبایی طبیعت و هم قالی ایران؟ البته در این مقاله ابتدا پس از بررسی فرش نائینی بافته شده در استان خراسان جبرقی و لاجوردی شهرستان طبس به بررسی سیر تاریخی نقش شاه عباسی در این فرشها و نحوه شکل گیری آنها و همچنین مروری نیز بر سیر تحول و تطور گل شاه عباسی داشته است. هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی و معرفی انواع نقش ها و طرحها در فرش نائینی، که به تحلیل مهم ترین ویژگی های آن پرداخته می شود. این پژوهش یک تحقیق توصیفی است که از یک سو با استفاد از روش کتابخانه ای برای جمع آوری اطلاعات نظری با شیوه اسنادی - تاریخی و از سوی دیگر از روش پیمایشی و روش میدانی، مشاهده و مصاحبه استفاده شده است.

فهرست مطالب

۸.....	مقدمه
	فصل اول
۱۱.....	فرش دستباف در خراسان جنوبی
۱۲.....	واژه‌شناسی (ریشه و معنی) نقش شاه عباسی
۱۵.....	درآمدی بر فرش‌های متداول در خراسان جنوبی
۱۷.....	فرش رجب
۲۷.....	فرش مود
۳۱.....	نقشه‌های فرش در خراسان بزرگ
۴۱.....	فرش طبس
	فصل دوم
۴۳.....	بررسی نقوش شاه عباسی
۴۸.....	گل نقشمایه‌ای در فرش
۴۹.....	فرش‌های بافته شده موسوم به نائینی
۵۸.....	جایگاه نقش شاه عباسی در مذهب شیعه
۵۹.....	نقش شاه عباسی در دوره صفویه
۶۲.....	تقسیم بندی نقوش و طرح‌های شاه عباسی از دیدگاه طراحی
۶۴.....	تقسیم بندی و گسترش و فعالیت فرش بافی در طبس
۶۶.....	قالی قدیمی معروف به ۲۴ رنگ طبس
۶۸.....	مزیت عمده فرش جدیدالورود نائینی به فرش قدیم طبس
۷۳.....	معایب موجود در فرش بافی امروزه طبس
۷۴.....	جهت بندی و ارائه راهکارهایی برای رفع عیوب
	فصل سوم
۷۷.....	بررسی نقوش شاه عباسی در فرش
۷۸.....	بررسی ویژگی‌های نقوش و طرح‌های مورد مطالعه
۸۱.....	رنگ نائینی

فرش نایینی طبس ۷

تقسیم بندی نقوش بکار رفته در نمونه های مورد مطالعه.....	۸۳
نقوش و علائم نمادین بکار رفته در نمونه های مورد مطالعه.....	۱۰۱
مقایسه دو دوره فرش طبس.....	۱۰۳
فصل چهارم	
ویژگی گل های شاه عباسی در فرش نایینی طبس.....	۱۰۹
لیل گل شاه عباسی در نقشه های نایینی طبس.....	۱۱۰
فصل پنجم	
نتیجه گیری و منابع.....	۱۱۹
نتیجه گیری.....	۱۲۰
منابع و مآخذ.....	۱۲۳

مقدمه

بی شک فرش ایرانی می تواند تا حدود زیادی تفکر و فرهنگ حاکم بر هنر هر دوره را به نمایش بگذارد. طرحها و تزیینات و رنگ فرش برای بافندگان، هنرمندان و طراحان از جهات مختلفی ممکن است جالب باشد و ای عامه مردم از جهاتی دیگر، بطوری که نا خود آگاه هر بیننده ای وجود عناصر بصری را به سوی خود جذب کند.

وجود طرحهای اسلامی از خصایص بارز و با اهمیت فراوان هر دستبافتهای است. طرحهای مختلف اسلامی مانند اسلیمی، ختایی، لچک ترنج و... گاهی با کاربرد معنایی در تلفیق با یکدیگر توسط هنرمندان، نمایش شگرف از زیباییها را آورد است. بنابراین هنرمند اسلامی، با کنار هم قراردادن طرحها و نقوش رنگین بسیار زیبا و با تنوع فوق العاده که هر کدام از آنها تداعی گرشکلی که همیشه به بال انداز بوده است. تنوع طرحها در کنار نقوش اسلیمی و هندسی هنر ایرانی را از هنرمندانه و متنوع، همه بازتاب روحیه ی خلاق هنرمندان می باشد.

نقش مایه های نگاره ها در هنر هر ملتی، گتینه دارد است تصویری از آنچه بشر در حیات خود آرزو، تخیل، و فکر کرده است. این گتینه چون میراثی ارزشمند و هویت بخش از نسلی به نسل دیگر رسیده و در این سرچشمه اثر عواملی نظیر نفوذ جریان های هنری، خواست حاکمان و سفارش ده رگانی تاثیر و تحول یافته است.

در مورد خصوصیات نقوش و طرح های فرش های دستباف خراب ز، سوبی (طبس)، می بایست به عوامل مهمی از جمله شرایط آب وهوایی، مواد اولیه بکار رفته، اوضاع حکومت ها و ویژگی های بصری، در زمان رواج طرح توجه داشت. در این کتاب، فرش های نائینی طبس که در قرن اخیر رواج پیدا کرده و نقوش و طرح های شاه عباسی متنوعی نیز به مرور به آن اضافه شده است. در واقع هدف از نگارش کتاب حاضر این است که به تعیین اصول زیبایی شناختی نقوش شاه عباسی فرشهای نائینی طبس پرداخته و به طرح ها و

نقوش اعصار مختلف و گلهای منحصر به فرد و کاربردها بپردازیم تا کمکی به شناسایی و مطالعه این عناصر بصری باشد.

خراسان بزرگ و بویژه طَبس از جمله مناطقی است که در آن به بافت فرشهای دستباف می پردازند و منبع درآمد بسیاری از روستا نشینان آن هنر قالیبافی می باشد. در چند دهه اخیر استقبال زیادی از فرشهایی موسوم به فرش نایبینی که طرح غالب آن لچک ترنج با گل های شاه عباسی فراوان که در سرتاسر آن می باشد، شده است. طَبس در حدود یک قرن گذشته نوعی فرش دستبافی داشته که به می این منطقه بوده است، این فرش که به فرش ۲۴ رنگ هم معروف بوده تا سال از ورود طرح نایبینی به طَبس نقش متداول مردم این منطقه بوده است. پس بر سر کار آمدن فرشهای نایبینی که مزیت آن نسبت به فرش ۲۴ رنگ یکی طرح لچک ترنج و دیگری راحت تر بودن نقشه خوانی و بافت و از همه مهمتر استقبال تر و مصرف کنندگان خارجی از این نوع فرش است کاملاً کنار زده شد و امروزه تنها دیگر فرش ۲۴ رنگ بافته نمی شود بلکه نمونه های بسیار اندکی از آن جای مانده است.

همانطور که ذکر شد طرح غالب در طَبسهای نایبینی استان خراسان جنوبی و به خصوص طَبس لچک ترنج می باشد و نقش شاه عباسی هم موتیف رایج در این نوع فرش است. که نوع گل و طرح آن کمی متفاوت تر از طرح های شاه عباسی دیگر مناطق می باشد و حتی نوع شاه عباسی بافته شده در طَبس با دیگر مناطقی که فرش نایبینی می بافند از جمله شهرهای دیگر خراسان و استان اصفهان و خود نایبین دارای تفاوتهایی می باشد.

بدیهی است در امر پژوهش هر قدر مطالعات عمیق تر باشد و مدارک و اسناد بیشتری گردآوری شود و پژوهشگر دست به تحقیق وسیعی در زمینه ی موضوع مورد نظر خود بزند این تحقیق از اعتبار فزاینده ای برخوردار خواهد شد. به ویژه در موضوع بسیار مهم به نام نقش شاه عباسی در فرشهای نایبینی رایج در خراسان جنوبی و به خصوص شهر طَبس که تحقیق و پژوهش بیشتر درباره ی آن راهگشای خیلی از سوالات و فرضیاتی خواهد شد که در ذهن

اینجانب وسایر پژوهشگران رشته های هنر از جمله فرش ایجاد شده است و چه بسا با جمع آوری مدارک بتوان نظریات جدیدی در این زمینه ارائه داد و حتی آنها را اثبات و تایید نمود. این کتاب جرقه ای در گشودن باب جدیدی در این زمینه است.

د بین فرشهای خراسان جنوبی از لحاظ طرحها، نقوش و موضوعات به کار رفته فرشهای مورد مطالعه در این کتاب بیشتر از لحاظ هنری و نقوش جای کار بررسی بیشتری را از لحاظ کیفیت و نقوش به کار رفته و عناصری که در دوره های بعدی به آن اضافه شده است دارد. در مورد فرشهای نایابی بافته شده در شهر طبس تحقیقاتی انجام شده است به عنوان نمونه تحقیقاتی که دانشجویان رشته هنر دانشگاه آزاد اسلامی شهر طبس در مورد این فرشها انجام داده اند و همچنین طرح پژوهشی میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری با موضوع فرش نایابی طبس ولی در هیچ یک از پژوهش های فوق در مورد جزئیات نقوش نایابی به کار رفته در این فرشها و تحلیل آنها مطالبی گفته نشده به همین دلیل متعجب بر آن شده است که برای گسترش حوزه ی فرهنگی دانش هنری نیز به لایحه و شناساندن تاریخی و فرهنگی هنرهای این منطقه به عنوان یکی از مباحث تشیع به سایرین این پژوهش را انجام دهد.